

Thamprofessorerna tio år senare

Bakgrund

I mitten av 90-talet bestod Sveriges professorskår till 93 procent av män. Anförda av utbildningsminister Carl Tham beslutade den sittande regeringen att ta krafttag mot den skeva könsfördelningen och under åren som följde inrättades ett 30-tal professorstjänster för underrepresenterat kön, framför allt inom områden där kvinnorepresentationen var särskilt låg. Intentionen med tjänsterna var att de kvinnliga professorerna dels skulle agera förebilder och stödja kvinnliga studenter och doktorander i deras arbete, dels öppna upp nya forskningsområden och utmana det manliga tolkningsföreträdet inom sina respektive discipliner. Enligt beslutet fanns möjligheten att tillämpa högskoleförordningens paragraf om positiv särbehandling. Hälften av tjänsterna hade manliga sökanden men samtliga professurer utom en tillsattes utan att paragrafen kom till användning.

För att fånga upp Thamprofessorernas erfarenheter efter ett decennium i ofta starkt mansdominerade forskningsmiljöer har Genusperspektiv, Nationella sekretariatet för genusforskning forskningspolitiska nyhetsbrev, skickat ut en enkät till de 24 professorer som sitter kvar på de tjänster de tillträdde i samband med satsningen. Svarsfrekvensen blev 83 procent,

Svaren från den manlige forskare som fick en av professurerna efter att ha överklagat till EG-domstolen har utelämnats i sammanställningen av enkäten eftersom flertalet frågor var ställda utifrån satsningens premissen att den svarande var en kvinna.

Professorerna kunde i enkäten ange om de ville att deras kommentarer skulle citeras anonymt eller med namn.

Rollen som förebild och bidraget till en jämställd akademi

Några av de kvinnliga professorerna var (och är!) de enda i Sverige i sitt ämne. Enkäten visar att 17 av de 19 som besvarat enkäten anser att deras verksamhet korresponderar helt eller ganska väl med satsningens intention att de skulle fungera som förebilder och stöd för kvinnliga studenter och doktorander.

”En holländsk studentska på studiebesök tackade mig särskilt, för det var första gången hon såg en kvinnlig professor och hon tyckte att det var mycket uppmuntrande att det fanns dylika”, skriver Hilde Nybom, professor i hortikulturell genetik och förändring vid SLU.

Margareta Ihse, professor emerita i ekologisk geografi, Stockholms universitet skriver: ”Kvinnliga doktorander behöver många gånger mycket mer stöd för att stärka sitt självförtroende. De tror ofta att de kan mycket mindre än de kan och männen tror att de kan mer än de kan. Som kvinna tror jag att jag lättare kan uppfatta detta och veta hur man kan stödja.”

”En viktig aspekt tror jag har varit att kunna titulera sig professor på konferenser och som inbjuden extern föreläsare. Det har varit en signal om att det händer saker på universiteten och jag tror att det har battrat på akademins rykte i samhället i stort. Där har kanske rollen som förebild varit som störst”, tror Gunnel Forsberg, professor i kulturgeografi vid Stockholms universitet.

Ytterligare en annan professor ser sin egen verksamhet som ”starkt bidragande till det stora antalet disputerande kvinnor vid institutionen”.

På frågan ”Hur stort tror du att ditt bidrag till en mer jämställd akademi har varit” är svaren mer återhållsamma. Hälften av de tillfrågade bedömer sitt bidrag som litet och endast tre personer anser att deras bidrag varit stort, samtliga tre hemmahörande inom natur- och teknikvetenskapliga discipliner. Alla dessa tre motiverar sina svar utifrån den låga kvinnorepresentationen inom deras ämnesområden. ”Det finns inte många kvinnliga professorer inom teknikvetenskaplig forskning, och varje kvinna gör stor skillnad!”, ”Eftersom vi är få kvinnor och eftersom jag har haft diverse ledningsuppdrag och be-

tydelsefulla externa uppgifter tror jag att det har spelat roll”, lyder enkätsvaren.

Samtidigt visar professorernas reflektioner att även de som bedömer sitt bidrag till jämställdheten som ”litet” kan ha gjort avsevärd skillnad på det lokala planet. ”Inom mitt eget ämne och min egen institution tror jag att jag har bidragit ganska mycket, men om man talar om akade min i sin helhet tror jag att bidraget är ytterst blygsamt, skriver Gunnel Forsberg. Detta är en ståndpunkt som delas av flera. En annan kommentar lyder: ”Jag har inte aktivt sysslat med genusfrågor, men har försökt att i olika situationer agera självständigt och med integritet i en övervägande manlig miljö”.

Nya forskningsområden

När det gäller satsningens intention att professorerna skulle bidra till att öppna upp nya forskningsområden inom sina respektive discipliner ger enkäten ett tvetydigt besked. Å ena sidan visar svaren att svåra ekonomiska och administrativa omständigheter till trots anser drygt hälften av professorerna att de i stor eller ganska stor utsträckning bidragit till att etablera nya områden, men endast ett fåtal kommenterar detta i termer av brott mot ett befintligt manligt tolkningsföretade. Tvärtom beskriver flera sin forskning som könsneutral: Min forskning är inte genusinriktad och kunde lika väl kunna bedrivas av en man. Mina strategiska val under arbetets gång kan dock ha varit annorlunda än en mans. Flera av mina internationella och nationella samarbetspartners är kvinnor”, skriver Gunilla Olivecrona, professor i medicinsk kemi, vid Umeå universitet.

Flera uttrycker oro över vad kommer att hända med deras ämnesinriktning när de lämnar institutionen. ”Nu går jag i pension efter 11 år och man kommer troligen inte att tillsätta en ny professor med denna inriktning. Jag har inte fått någon förfrågan att sammanställa mina erfarenheter och resultat, vilket gjordes för de två andra professurerna vid institutionen när dess innehavare gick i pension och som båda tillsattes på nytt”, skriver Margareta Ihse.

En annan professor uttrycker liknande farhågor: ”Jag bedömer att man från den nuvarande institutionsledningens sida inte är intresserad av mitt ämne och att man bara väntar på att jag ska gå i pension så man kan använda pengarna till något annat. Detta trots att intresset för mitt ämne har varit stort bland studenterna, och trots att jag dessutom, enligt universitetets egna utvärdering, varit internationellt framgångsrik som forskare.”

Administrativt ansvar som maktfaktor

Som underrepresenterat kön inom professorskåren tenderar de kvinnliga professorer som finns inte sällan att få stort administrativt ansvar i form av deltagande i sakkunnighetsgrupper, tjänstemannaförslagsnämnder etcetera. Med ett undantag anger de 19 svarande professorerna att detta är något de upplevt mycket eller ganska ofta. ”Jag tror att denna extra belastning kommer att kvarstå ännu ett tag på de seniora kvinnliga forskarna, tills de unga kvinnliga forskarna, som nu är många fler, har hunnit bli seniora och kan delta i dessa aktiviteter. Kanske ska man helt pragmatiskt ge rekommendationer att ta hänsyn till detta i arbetsplaneringen och ge kvinnliga professorer en lägre undervisningsbörda eller annan administrativ del.”, föreslår professor Margareta Ihse och fortsätter: ”Dock har jämställdheten också en skenbar sida. När jag som nybliven professor blev tillfrågad om olika uppdrag inom universitetet var det som vice eller som ställföreträdanden. I början tyckte jag att det var bra, det gav mig mindre arbetsbelastning men ändå inblick. Efter den tredje förfrågan om jag ville vara ställföreträdande insåg jag att detta var den Skenbara Jämställdhet som skall visa att man har en kvinna med men utan att ge henne någon makt”.

Det är emellertid uppenbart att de administrativa uppdragen, även om de tar mycket tid i anspråk, upplevs som meningsfulla ur ett påverkansperspektiv. Tre fjärdedelar av professorerna betraktar dem som något positivt eller ganska positivt då ”ledningsupp-

dragen ger de största möjligheterna att påverka, särskilt i fakultetsledningen.”. Även Margareta Ihse är positiv men menar att kvinnor ibland skulle vara betjänta av att träna sig i att driva sin sak i dessa sammanhang: ”Genom att finnas med i dessa nämnder och kommittéer får man möjlighet att lätta tyngdpunkten på andra delar som män traditionellt inte gjort. Det innebär också ofta att argumentera för ett annat sätt att formulera forskningsproblem och tvärvetenskapliga angreppssätt. Ofta krävs dock mycket tydligare och starkare argument för dessa delar och man skulle säkert behöva träna kvinnor att förstå männens språk – och kroppsspråk – i mötes och sammanträdesteknik.”

Professurernas finansiering och kringresurser

Enligt anvisningarna i beslutet om tjänsterna skulle de lokala enheterna initialt stå för en tredjedel av kostnaden och departementet och det berörda forskningsrådet för en tredjedel vardera. Efter hand skulle kostnaderna för professurerna föras över på universiteten själva.

Både av Birgitta Jordanssons utredning från 1999 och av den nyligen genomförda enkäten framgår det att professorernas villkor har varierat avsevärt mellan de olika lärosätena. I utredningen från 1999 vittnar flera om att de medel som var avsedda för Thamprofessuren kunde användas till institutionens gemensamma ändamål eller till och med ”försvinna” innan de nått institutionen. Flera av professorerna berättade också om att löften om extraresurser som utlovats initialt aldrig infriades.

2008 svarar en majoritet av professorerna att deras ekonomiska förutsättningar varit likvärdiga med övriga i samma tjänstekategori på samma institution. Drygt hälften svarar nej på frågan om de har haft tillräckliga ekonomiska kringresurser för att bygga upp en forskningsmiljö och många riktar stark kritik mot de luddiga direktiv som omgav de finansiella villkoren för professurerna och diskrepansen mellan vad som utlovades och hur det faktiskt blev.

”Rena katastrofen på detta område. När pengarna först kom var de tänkta att täcka min lön plus en labb-ass, och så användes de också. Men redan efter två tre år slutade man att betala ut pengarna direkt till vår enhet. Istället kanaliserades de via fakulteten som sedan i nåder betalade ut min lön men inget till labb-assen längre. (...) Intentionerna var goda men utbildningsdepartementet borde ha försäkrat sig om att universiteten långsiktigt fortsatte att ge de nyutnämnda professorerna de resurser som de fick i början. Jag försökte följa upp detta men tre år efter tjänstens inrättande var det hopplöst att hitta någon på utbildningsdepartementet som ansåg sig ha något ansvar eller inflytande. Man bara beklagade att skrivelserna varit för luddiga och att detta nu gjorde att universiteten ”gamade” åt sig så mycket som möjligt av anslagen på bekostnad av professorernas möjlighet att bedriva den avsedda forskningen”, skriver Hilde Nybom, SLU.

Slutkommentarer

”Det finns ’riktiga professorer’, ’befordrade professorer’ och ’Thamprofessorer’. Jag brukar inte påminna mina manliga kollegor om att jag är en sådan från den tredje kategorin!” Citatet fångar möjligen en utveckling som skett under det decennium som gått sedan de 31 professorerna tillträdde sina tjänster. Enligt utvärderingen från 1999 blev professorerna positivt bemötta när de tillträdde sina tjänster. Majoriteten svarade tydligt nej på frågan om de tvekat att söka en tjänst grundad på positiv särbehandling och flera beskrev också en stolthet och visshet i fråga om att delta i maktförskjutningen i en ojämsställd akademi.

Idag är andelen kvinnor i Sveriges professorskår 18 procent. Såväl nuvarande universitetskanslern Anders Flodström som hans föreståndare Sigbrit Franke har uttalat sig positivt till satsningen på Tham-professurerna och tidigare i år tilldelades den för satsningen ansvarige ministern Carl Tham årets jämställdhetspris av Sveriges förenade studentkårer.

Trots att den intensiva debatten kring tjänsternas tillsättande gjorde benämningen

Thamprofessor allmänt känd, har emellertid ordet i takt med att åren gått och professorerna integrerats i den ordinarie verksamheten, förlorat i laddning och betydelse. Vem som är "Thamprofessor" är idag inte allmänt känt, ibland inte ens bland de närmaste kollegorna. En avslutande kommentarer får illustrera hur en professorerna ser på sin tjänst i ett tioårsperspektiv:

"Under tiden har synen på Thamprofessuren förändrats. Vad som en gång var ett initiativ för att få kvinnliga professorer och förebilder har utvecklats till någonting man inte längre tycker om. Nu finns det många som är emot Thamprofessorer och påstår att det inte hjälper kvinnor att ta sig in i systemet, tvärtom att man som kvinna kommer att ha nackdelar av att ha fått en Thamprofessur. Det håller jag inte riktigt med om och det är synd att den uppfattningen finns. Thamprofessorerna är något unikt för Sverige och i grunden väldigt positivt. Jag skulle inte ha den position jag har om det inte vore för tjänsten. Jag fick min tjänst i öppen konkurrens (viktigt!) och tror att det har påverkat min institution och min omgivning positivt att tjänsten inrättades. Det är viktigt att påpeka att i den dagliga verksamheten är den vetenskapliga konkurrensen det enda kriterium som gäller och inte hur tjänsten tillkom."